
Маркевич Оксана (*Житомир*)

**ВОЛИНСЬКІ ЗЕМЛЕМІРИ — ПЕРШІ ПРОФЕСІЙНІ
КАРТОГРАФИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
(КІНЕЦЬ ХVІІІ — ПЕРША ТРЕТИНА ХІХ СТ.)**

Картографування територій — складний процес, який включає комплексне дослідження географічних, топографічних, демографічних та економічних характеристик місцевості з подальшим їх відображенням у вигляді точних карт та планів. Якщо говорити про технічну складову, то процес передбачає проведення зйомок, астрономічних спостережень для встановлення координат, детального вимірювання земельних ділянок та створення єдиної системи картографічних позначень. Однак нашим завданням буде простежити не точність

замірів, а політичні стратегії, які «вимальовувала» Російська імперія, захопивши землі Волині і започаткувавши на них службу землемірів, яких можна вважати першими професійними картографами. Волинські землеміри отримали від держави надзвичайно важливе завдання — встановити межі володінь, здійснити їх перерозподіл на користь імперії та надати найточніші відомості для здійснення інтеграційних заходів, забезпечити ефективне адміністративне управління, планування економічного розвитку та реалізацію військово-стратегічних завдань на приєднаних землях.

Як зазначає Андрій Байцар, на географічних картах «Волинь» починає з'являтися у XVI ст. Йдеться про карти 1540-х рр. німецького вченого Себаст'яна Мюнстера. У 1570 р. чех Андрій Пограбка у Венеції публікує карту «*Partis Sarmatiae Europae, quae Sigismundo Augusto regi Poloniae potentissimo subiacet nova descriptio*» (Частини Європейської Сарматії...). У ній позначено Волинь та виділено міста: Луцьк, Рівне, Дубно, Ізяслав, Кременець та ін. Таким чином як українські землі в цілому, так і Волинь зокрема були відображені на європейських картах. Як зазначає Юлія Коник, у цьому плані Російська імперія значно відставала від Західної Європи, де деталізовані карти та атласи були атрибутом кожної держави. Виправити цю невідповідність взялася Катерина II, яка провела генеральне межування та просунула вперед імперську картографію. Однак йшлося не лише про розвиток картографічних знань, а про практичні завдання освоєння імперією захоплених територій. Відбулися законодавче оформлення служби землемірів та правове регулювання їхньої діяльності, які безпосередньо використовувалися для розмежування землеволодінь та складання карт різних видів.

Однією з особливостей політики на Правобережжі відзначимо відсутність Генерального межування наприкінці XVIII ст. За умови складання присяги на вірність імперії земля залишалася за її власниками — польською шляхтою. У Речі Посполитій вирішення земельних питань було прерогативою підкоморських судів, які самостійно вирішували питання розмежування маєтків. До польських повстань завдання землемірної служби зосереджувалось на визначенні меж губерній, встановленні кордонів між різними адміністративними одиницями та заміні польської адміністративно-територіальної системи на російську. Специфічних завдань потребувало встановлення кордонів з Австрійською імперією та Царством Польським. Зокрема, встановлювалася 50-верстна межа від кордонів, де євреям заборонялося проживати та займатися шинкарством тощо.

Детальне картографування дозволило російській владі оцінити економічний потенціал нових земель. Склалися статистичні відомості з позначенням родючості ґрунтів, лісових масивів, водних ресурсів, мінеральних покладів і навіть вирощування корабельних лісів. Волинський губернатор М. І. Комбурлей ініціював складання найповніших відомостей про Волинську губернію (статистичної карти), яка мала стати вінцем його політичної кар'єри і продемонструвати імперії всі вигоди від захопленого краю. На жаль, обсяг запланованих робіт та поточних завдань не дозволили повністю реалізувати задумане. Відчувався значний «кадровий голод».

Картографування місцевості потребувало специфічних умінь від землемірів. Оскільки у Російській імперії відчувався дефіцит професійних чиновників, а єдиним в імперії навчальним закладом, який готував землемірів, була Костянтинівська землемірна школа, влада організувала їх підготовку у Волинській губернії, використавши для цього Кременецький ліцей. Таким чином вона намагалася залучити на службу місцевих чиновників, які знали місцеву специфіку, володіли польською мовою.

За державний кошт мали навчатися 36 учнів віком від 15 років, які володіли польською та російською мовами. Під час навчання вони здобували знання з алгебри, геометрії, тригонометрії, креслення, малювання та практичних навиків роботи, а також удосконалювали польську та російську мови. Тривалість навчання становила 3 роки, а витрати держави для підготовки одного фахівця — 150 руб. на рік. Таким чином Кременецький ліцей став першим навчальним закладом на українських землях, який здійснював професійну підготовку землемірів, навчав їх нанесенню місцевості на плани та давав можливість збіднілій шляхті пристосуватися до нових політичних обставин.

Отже, картографування Волинської губернії було не лише технічним процесом створення точних карт, але й важливим політичним інструментом інтеграції нових територій. Через діяльність землемірів імперія здійснювала адміністративне освоєння краю, економічну оцінку його потенціалу та поступову заміну польської системи управління на російську. Створення спеціалізованої підготовки землемірів у Кременецькому ліцеї демонструє прагнення влади використати місцевий людський ресурс для реалізації імперських завдань, водночас забезпечуючи лояльність освіченої частини польської шляхти через надання їй нових професійних можливостей. Фактично навчання та створення специфічної картографічної продукції

зробило випускників Кременецького ліцею першими професійними картографами на українських землях, які поєднали картографування з практичними потребами інтегрування до імперського простору.